

DIGTERNE OG DET UBEVIDSTE

Aage Henriksen

Artiklen sammenfatter det idealistiske verdensbillede fra tiden omkring 1800, hvor mennesket som empirisk jeg har mulighed for at blive oplyst af det absolutte jeg. Hos en række nordiske digtere forbinder begær efter denne oplysning sig med frivilling eller ufrivilligt erotisk afsavn med den virkning, at de for en tid følger sig forenet med en højere åndelig magt, der kan hedde Gud, Odin, Lucifer. Det befriende gennembrud efterfølges regelmæssigt af et tilbageslag, hvorunder digterne hos sig selv erkender et tab af evnen til at elske.

Eksempler er Henrik Ibsen, Søren Kierkegaard, Sophus Claussen og N.F.S. Grundtvig. Sidstnævnte behandles udførligst.

I hver sin ende af det 19. århundrede blev der udkastet en model af det ubevidste. Den sidste, Freuds, er velkendt og har dannet et delta op igennem det 20. århundrede. Den første, som skyldes den idealistiske filosofi og dens brede kulturelle opland, er luftigere, men fortjener nogen opmærksomhed, når nu ubevidsthed igen sættes på dagsordenen. Selv i blegnet skikkelse var den i stand til at give digtere helt op i dette århundrede rimelige forklaringer på deres professionelle erfaringer. Vi kender den i Danmark især fra Henrich Steffens berømte forelæsninger.

Steffens uforsigtige og interessante ungdomsværk, der skattede ligeligt til traditionen, der udgik fra det platoniske akademi i Firenze, og til nyere empirisk naturforskning, rummer på 150 små sider en oversigt over naturens og menneskehedens samlede historie. Hovedtanken er den, at hele den synlige verden beherskes af en tendens mod individualisering. Trinvis gennem mineraler, planter, dyr og op i mennesket løftes naturen fra ubevidsthed til bevidsthed. I almindelighed standser denne proces med erhvervelsen af den samfundsmæssige klogskab, den sociale tilpasning, som dog nogle få er i stand til at overskride.

Sammenføjningsleddene i denne udviklingslære må nok i dag siges at virke temmelig utroværdige, men interessant og rammende er stadig den mindre del af bogen, som drejer sig om, hvordan sådanne vidtspændende teorier bliver til i forskernes hoveder. Det vil sige Steffens tanker om det videnskabelige subjekt.

De store synteser bliver til, forklarer han, på den måde, at forskeren først under tålmodigt arbejde spænder et net af iagttagelser ud over det område, som er det videnskabelige emne. Denne virksomhed standser op med mængden af data, der beskriver uden at forklare. Det kan være bjergarternes

tilstand, der på den måde er afbilledet, uden at deres leje og indbyrdes forhold derfor er begrebet. Men hos en enkelt genial mineralog bevæger tanken sig videre, først ind i en dunkel anelse og derfra til en pludselig løsrivelse fra al empiri, hvorunder den endelige overskuelse af sammenhængen bliver til. Bruddet og indgivelsen sker uden regel, men ved indfaldet bliver de regler til, som senere kan bekræftes empirisk.

Her er altså tale om en løsrivelse fra den indøvede klogskab, som muliggør det indbrud i forskerens bevidsthed af den ånd, som gennemtrænger universet. Og sådan var overhovedet Steffens begreb om det ubevidste. Det var eksklusivt. Det handlede om erkendelse og kunstnerisk skaben, men dog også om unge mennesker, der med rigtigt instinkt foregriber deres egen opgave i verden på et tidspunkt, hvor de hverken kender verden eller sig selv.

Det var i fuld overensstemmelse med dette enkle verdensbillede, at Oehlschlæger i sin ungdom kunne bede til Vorherre på denne måde: »Lad mig blive en god digter, kære Gud! Du har skabt mit hjerte for kunsten, og den er den eneste kikkert, som lader mig skue dig.« Der lå dog flere konsekvenser og forviklinger i denne bøn, end den forholdsvis troskyldige Oehlschlæger var klar over.

Indenfor det åbne rum mellem digternes empiriske jeg'er og Guds absolutte jeg opstod en lang række mellemformer, der forbinder de to former for bevidsthed, som er blevet nævnt, som har med erkendelse og kunstnerisk skaben at gøre, og den Freud'ske, som lægeligt drejer sig om seksualitet og trivsel. Der er tale om en kunstnererfaring, hvor erkendelse og køn blander sig på overraskende måde. Mange forfattere og tekster kaster lys over forholdet, Goethes *Wilhelm Meister*, Grundtvigs *Nordens Mytologi* 1808, Kierkegaards *Gjentagelsen*, Ibsens *Naar vi døde vågner*, store dele af Sophus Claussens forfatterskab og en række af Karen Blixens noveller. Jeg har skrevet udførligt om disse tekster andre steder,¹⁾ her gives kun en sammenfatning.

Fremstillingen skal hurtigt trækkes sammen om en enkelt af disse tekster, som er overkommelig og dog kompleks nok til at være repræsentativ. Men det er på forhånd klart, at det drejer sig om en udvalgt skare af ærværdige særtilfælde. Som det kendte billede af krystalskålen, der, når den falder på gulvet, går i stykker som andre skåle, men efter krystallinske brudlinjer.

Inden den egentlige hovedtekst skal temaet skitseres, som det træder frem i Kierkegaards *Gjentagelsen*. En ung mand forelsker sig og forlover sig, og ved at forlove sig afgiver han et moralsk løfte. Som en virkning af forelskelsen bryder imidlertid en digterisk produktivitet igennem hos den unge mand. Pigen bliver til ulejlighed, men løftet står ved magt, og det er det moralsk-teologiske dilemma, bogen handler om. *Gjentagelsen*, d.v.s. det ideale øjeblik, hvor den unge mand har fået trukket sin lidenskab ud af digteriet og genplaceret den i forholdet til pigen.

Det øjeblik indtræffer naturligvis aldrig, ikke i bogen og ikke i Kierkegaards liv, som er karakteristisk ved, at autentiske psykologiske erfaringer blev indkapslet i den lutherske dogmatik, hvor de ikke kunne røre sig.

Det eksempel, der skal belyses nærmere, bliver da en tekst af Grundtvig, nemlig *Nordens Mytologi* fra 1808. Mærkeligt nok og imod al forventning er denne bog i psykologisk henseende langt mere nuanceret og fintmærkende end Kierkegaards.

Den er et produkt af Grundtvigs noksom bekendte dilemma, da han som huslærer på Egeløkke på Langeland forelskede sig i husets frue. Det var af mange indlysende grunde en udsigtsløs passion, og han kunne være rejst sin vej, men gjorde det ikke. Og det skyldtes, at der sammen med den erotiske binding opstod noget mere, som han kalder en anelse - altså en uklar fornemmelse af, at der er noget mere i sagen eller i verden, end han hidtil har regnet med. Undervejs gennem de møjsommelige dage kommer han på en tanke, som kun de færreste elskere ville finde på, men som han indfører i sin dagbog: »Min anelse tør jeg ikke glemme, for da nedsank jeg for mig selv til et intet. Vedblive at hefte den på hin jordiske genstand kan jeg ikke uden at nedbryde mit væsen. Overflytte den er mig umuligt. Eller er det måske muligt? Kan jeg måske overflytte den, ikke på nogen anden, men på mig selv?«

Tanken dukker op i foråret 1806, hvirvles så igen bort i et halvt år, hvor han kun tænker på og drømmer om hende, men i *Nordens Mytologi* står den så pludselig i fuldt flor som gennemlyst erfaring.

Nordens Mytologi var ment som et videnskabeligt værk. Grundtvig lærte sig oldislandsk for at kunne tolke Eddaens gamle vers, og det var ingen ringe sag for 200 år siden. Men der er det mærkelige ved bogen, at der mellem de primære oldislandske kilder er vers af to levende digtere, nemlig af Oehlenschläger og af Grundtvig selv. Især det sidste er påfaldende, for de er selvbiografiske. Det drejer sig om tre digte, der hedder *Duggen*, *Honningduggen* og *Odins kvad*.

Det første skildrer ham vandrende over engen en sommeraften, hvor blomsterne favner duggen, karlene pigerne, kun han går alene og føler rivende smerte. Han sætter sig på en sten, hvor han før har grublet over Nordens oldtid, men føler sig pludselig løftet op og ser i et syn de gamle guder som levende skikkelser og hører Odins stemme.

I næste digt vågner han op på stenen som en salig mand og ser ud over Langelands strålende morgenlandskab. Han ligner sig ved en bi, der hængende ved blomstens bryst har suget honningsødme af dens skød og derved ikke blot er blevet svimmel af lyst, men også af visdom.

Det tredje og sidste digt, som hører ind i sammenhængen, er *Odins kvad*, som er en temmelig fri fantasi over nogle dunkle vers i *Háva-mál*, som fortæller, at Odin hang ni nætter i et træ, hvor han ofrede sig selv til sig selv, før han fandt runerne. Grundtvig kombinerer med andre overleveringer og får det til, at Odin derefter borede sig ned gennem fjeldet til en underjordisk hule, hvor jættekvinden Gunløde vogtede den honningfyldte skjal-

demjød. Han drikker mjøden, favner Gunløde og opsvinger sig som skjalde-
nes gud.

Det fremgår nok så klart af dette digt, at hvad Grundtvig har oplevet af modgang og medgang på Egeløkke nu samler sig til en forløbsenhed, forment af Odin og som Odins egen, og altså er en Odin-skæbne. Et andet sted i bogen taler Grundtvig da også om »de mennesker, hvis legeme er gennemstrålet af Odins ånd«, og som derfor står på åndens side mod hele jætteslænget.

Beskrives nu dette forløb i mere generelle vendinger, så dannes en fællesnævner for en lang række tilfælde. De har det tilfælles, at pinagtigt erotisk afsavn på et givet tidspunkt slår om. Driften opløser sig ligesom i en indre forening, der lader honningsødme strømme ud i kroppen. Samtidig vågner en ny kunstnerisk evne, som er overraskende, fængslende og beslaglæggende.

Æren for denne forvandling tillægges gerne et mytologisk væsen, et nyt for hver ny kunstner, der gør erfaringen. Deraf tør man nok slutte, at erfaringen er virkelig, men oprindelsen tvivlsom. Men det er rimeligt nok, at tanken vender sig mod de væsner, der har metamorfosen som virkefelt.

Ser man på rækkefølgen af mytologiske navne, så kan den virke noget beklæmmende. Den går fra Vorherre over Apollon, Prometheus og Odin til Lucifer og Djævelen. Det afhænger af, hvor i processen beretningen aflægges, men den følger faldets lov. Det hænger sammen med, at den honningmåned, hvor alle ting stemmer, som andre honningmåned er varer ved. Det viser sig, at evnen til at overskue og fremstille liv er blevet betalt med evnen til at deltage i det.

I sit tilbageblik bekender Grundtvig i højtladede ord, at »hjertet blev stenhårdt og koldt«, mens Sophus Claussen i mere dæmpede vendinger konstaterer noget lignende: »Midt i de nye overraskelser på alle kanter, gjorde han en forstemmende erfaring. Han kunne ikke mere elske.« Hos Ibsen forvandler den ædelt idealistiske billedhugger sig til en spotter og menneskeforagter, der bag alle selvtilfredse borgeransigter øjner de skjulte dyrefjæs.

På et senere tidspunkt, hvor Sophus Claussen havde accepteret, at hvad han åndeligt vandt, det tabte han i jordisk liv, begyndte han et digt sådan:

Jeg er ej født endnu, men fødende forløses jeg.
Af livet i mit værk jeg aner livet i mig selv,
berøvet dette spejl er jeg så godt som lagt i jord.

Det erfaringsstema, som her er blevet trukket op med skarpe træk, synes historisk at have sin blomstringstid i det 19. århundrede, hvad der kan være mange grunde til. Personligheden og kunstneren var i det tidsrum genstand for offentlig dyrkelse. Den erotiske fantasi var blevet givet fri, men når det kom til praksis var den samfundsmæssige moral stadig yderst restriktiv. I det meste af tiden fandtes der heller ikke præventive midler, og det er

nok vigtigt, men ikke altafgørende, for den erotiske 'omvendelse' rummer store fristelser for dem, den er mulig for. De får - i hvert fald for en tid - seksualiteten med sig uden at risikere de forpligtelser og det tab af anseelse, som den reelle hengivelse kan føre med sig. Dertil kommer den forøgede sans for det baggrundsllys, der spiller i verden. På en måde, der både er begribelig og kritisabel, åbnes en erkendelsesvej, som er omvæltende og fornyende, men som kræver mange nye revisioner, før den giver sine holdbare sandheder fra sig. Hvad Goethes forfatterskab vidt og bredt fortæller om.

Vender man fra denne udflugt til det 19. århundredes udbredte kunstnererfaring tilbage til Steffens forestillinger om det erkendende subjekt, så er det muligt at adskille, hvad der hos ham er vævet uopløseligt sammen. På den ene side en kunstnerisk tænkning, der opbygges omkring den personlige identitet ved altovervejende at forholde sig til erfaringer, der er betinget af social adfærd. På den anden side den tænkning, som er altdominerende i vor tid, den 'objektive' erkendelse, som forudsætter at forskeren ofrer sit egentlige subjekt til fordel for international videnskabs fælles generalsubjekt, der kun leverer kontrollable udsagn. Men også den erkendemåde er betinget af adfærd, den som er resultat af den videnskabelige disciplinering.

Og i begge tilfælde er det regelløse indfald, som skaber regler, kundskabens kilde. Det var måske trods alt ikke så obskurt, når digterne fornemmede, at det snarere end en idé var et væsen, som havde taget dem i besiddelse.

NOTE

1. Jeg kan henvise til tre steder i mine bøger, hvor det omtalte tema behandles udførligere: »Limbo – Om Henrik Ibsens alderdomsværk«. I *De ubændige*, 1984. »Svanereden. Sophus Claussen og den danske myte«. I *Svanereden*, 1990. »Nyårs morgen – Vandskellet i Grundtvigs forfatterskab«. Smst.